

Adam Nawrocki

Refleksje na temat prawa do życia na tle orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie "P. i S. przeciwko Polsce"

Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego 4, 107-113

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Adam Nawrocki

Doktorant w Katedrze Praw Człowieka UMK w Toruniu

Refleksje na temat prawa do życia na tle orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie *P. i S.* *przeciwko Polsce*

Słowa kluczowe: prawo do życia, aborcja na życzenie, ciąża

Ochrona najsłabszych jest naturalnym odruchem człowieka, a w skali globalnej społeczeństwa. O ile ochrona praw dzieci została uregulowana również na poziomie Organizacji Narodów Zjednoczonych – w Konwencji o prawach dziecka, o tyle ochrona życia poczętego nie została należycie uregulowana. Wydaje się, że ani przyjęte na poziomie Rady Europy konwencje, ani orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, nie są w tej kwestii wystarczające.

W dniu 30 września 2012 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu wydał wyrok w sprawie *P. i S. przeciwko Polsce* (skarga nr 57375/08). Skarżące zarzuciły Polsce naruszenie artykułu 3, 5 ust.1 i 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Skarżące, matka i córka, wnosiły następujące zarzuty: naruszenie ich prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a także – wobec córki – naruszenie integralności fizycznej i moralnej poprzez niedostateczne uregulowanie przepisów dotyczących dostępu do legalnej aborcji. Następnie skarżące sformułowały zarzut naruszenia art. 8 Konwencji, przez ujawnienie poufnych informacji na temat zdrowia oraz danych osobowych pierwszej skarżącej. Ostatnim zarzutem sformulowanym przez skarżące jest naruszenie art. 5 ust.1 Konwencji, tj. prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego w wyniku umieszczenia córki w pogotowiu opiekuńczym.

Analiza powyższego wyroku skłoniła mnie do rozważań na temat art. 2 Konwencji tj. prawa do życia w kontekście zamierzonego i przedwczesnego zakończenia ciąży wskutek interwencji zewnętrznej – aborcji. Refleksja ta nasunęła się sama, niejako naturalnie, zważywszy na kontekst i okoliczności sprawy. Oczywiście wydaje się, że nastąpiła tu tzw. aborcja na życzenie.

O „aborcji na życzenie” mówimy w przypadku, gdy zabieg zostanie przeprowadzony mimo niespełnienia przesłanek zawartych w Ustawie o planowaniu rodziny z dnia 7 stycznia 1993 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 17, poz. 78.).

Ustawa ta wymienia następujące przesłanki:

- 1) ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej,
- 2) badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego uszkodzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu,
- 3) zachodzi podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego.

W tym miejscu należy dodać, że 20 listopada 1996 r. prezydent Kwaśniewski podpisał nowelizację ustawy, która dopuszczała ona przerwanie ciąży na życzenie, czyli tzw. aborcję ze względów społecznych. Zamieszczona w ustawie czwarta przesłanka dopuszczalności przerwania ciąży, tj. kobieta ciężarna znajdująca się w ciężkiej sytuacji życiowej lub osobistej, utraciły moc obowiązywania na podstawie *Obwieszczenia Prezesa Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 grudnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 157, poz. 1040)*. Obwieszczenie uzasadniano twierdzeniem, że czwarta przesłanka *legalizuje przerwanie ciąży bez dostatecznego usprawiedliwienia koniecznością ochrony innej wartości, prawa lub wolności konstytucyjnej oraz postępuje się nieokreślonymi kryteriami tej legalizacji, naruszając w ten sposób gwarancje konstytucyjne dla życia ludzkiego*.

Prawo do życia, co nie ulega wątpliwości, jest podstawowym elementem poszanowania przyrodzonej godności i wolności człowieka¹. Prawo do ochrony życia zostało zagwarantowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w art. 38: *Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia*.

W Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności prawo do życia zostało umieszczone już w artykule drugim, co ma podkreślić wagę i znaczenie tego prawa. Takie skatalogowanie prawa do życia nie ma oczywiście znaczenia z prawnego punktu widzenia, natomiast umieszczenie tego prawa w tak doniosłym miejscu oznacza, że jest niejako przesłanką do korzystania z reszty praw człowieka².

Art. 2 Prawo do życia.

1. *Prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę. Nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia, wyjąwszy przypadki wykonania wyroku sądowego skazującego za przestępstwo, za które ustawa przewiduje taką karę.*

2. *Pozbawienie życia nie będzie uznawane za sprzeczne z tym artykułem, jeżeli nastąpi w wyniku bezwzględnie koniecznego użycia siły:*

- a) *w obronie jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą;*
- b) *w celu wykonania zgodnego z prawem zatrzymania lub uniemożliwienia ucieczki osobie pozbawionej wolności zgodnie z prawem;*
- c) *w działaniach podjętych zgodnie z prawem w celu stłumienia zamieszek lub powstania.*

¹ A. Redelbach, *Prawa naturalne – prawa człowieka – wymiar sprawiedliwości*, Toruń 2000 s. 175.

² T. Jasudowicz, [w:] *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2005, s. 235.

Rozważając pojęcie prawa do życia naturalnie nasuwa się pytanie o ramy temporalne terminu „życie”. Należy też odpowiedzieć na pytanie, czy człowiek nienarodzony jest nienarodzonym człowiekiem. Pytanie to, choć z pozoru pozbawione sensu, w kontekście lansowanych współcześnie tez, że embrionu ludzkiego za człowieka uznać nie można, jest jednak w pełni zasadne. Wariacje terminu „życie” zostaną przedstawione na podstawie następujących kryteriów, które zostały przywołane przez Janusza Gulę w pracy pt. *W imieniu dziecka poczętego*:

1. Kryterium narodzin,
2. Kryterium zdolności do samodzielnego istnienia,
3. Kryterium neurologiczne,
4. Kryterium implementacji,
5. Kryterium genetyczne.

1. Kryterium narodzin

Narodziny wydają się najbardziej wygodną ramą czasową dla wyznaczenia początku życia człowieka. Jednak i to kryterium podlega swoistemu zróżnicowaniu. Należy rozważyć, w którym momencie, posługując się tym kryterium oczywiście, wyznacza się opuszczenie łona matki przez dziecko. Pierwsze stanowisko głosi, że za osobę ludzką można uznać dziecko, które wykazuje całkowitą odrębność w stosunku do organizmu matki oraz możliwość samodzielnego oddychania. Jest to tzw. stanowisko fizyczno-fizjologiczne. Następne stanowisko przyjmuje za przesłankę powstania człowieka wyłączenie cechę przestrzennego stosunku ciała dziecka od ciała matki, przy czym zakłada, że nawet częściowe oddzielenie spełnia przesłankę powstania człowieka. Ostatnie stanowisko, bazujące na tzw. kryterium położniczym, zakłada, że status człowieka powstaje już na początku akcji porodowej³.

2. Kryterium zdolności do samodzielnego istnienia

W tradycji lekarskiej kryterium zdolności do samodzielnego istnienia oznacza tzw. „wcześnieika”; z reguły uważa się, że taką zdolność winien wykazać już 28-tygodniowy płód. Jednakże wraz z rozwojem medycyny, również na poziomie lokalnym, granica ta przesuwana się dynamicznie w dół⁴.

3. Kryterium neurologiczne

Kryterium to opiera się na założeniu, że życie ludzkie powstaje wskutek zaistnienia wyższych czynności nerwowych, z czego wynika, że status człowieka przyznaje się już embrionowi w chwili, gdy jego mózg „ożywa”⁵.

³ J. Gula, *W imieniu dziecka poczętego*, Rzym– Lublin 1988, s. 146.

⁴ Ibidem, s. 151.

⁵ Ibidem, s. 153.

4. Kryterium implementacji

Jest to kryterium opierające się na pojęciu zagnieżdżenia się zarodka w śluzówce macicy, co następuje zwykle między 6 a 7 dniem ciąży. Według pewnych badań, aż 50 % zarodków ginie nie dokonawszy tegoż zagnieżdżenia⁶.

5. Kryterium genetyczne

Według tego kryterium, każdy kto zostaje poczęty przez ludzkich rodziców staje się człowiekiem, ponieważ właściwy człowiekowi jest kod genetyczny, a jego dalszy rozwój to „realizacja” tego kodu⁷.

Zdecydowana większość traktatów prawa międzynarodowego nie wyraża w tej sprawie jednoznacznego stanowiska. Wyjątkiem od tej zasady jest Amerykańska Konwencja Praw Człowieka przyjęta w San Jose w 1969 r. Dziwi fakt, iż Europa, uważana za kolebkę cywilizacji i źródło praw człowieka, nie potrafiła wypowiedzieć się jednoznacznie w tej kwestii, natomiast Amerykańska Konwencja Praw Człowieka już tak. W artykule pierwszym rozdziału pierwszego AKPC zawarto zapis „Dla celów niniejszej Konwencji „osoba” oznacza każdą istotę ludzką” celem uniknięcia niedookreślenia tej kwestii. Ponadto w art. 4 AKPC pkt 1 brzmi: „Każda osoba ma prawo do poszanowania jej życia. Prawo to będzie chronione ustawą i, w zasadzie, od momentu poczęcia. Nikt nie będzie arbitralnie pozbawiony życia.”.

Kolejnym wyzwaniem będzie odpowiedź na pytanie, czy art. 2 obejmuje ochronę bezwzględnego prawa do życia płodu, czy uznaje prawo do życia płodu z pewnymi domniemanymi ograniczeniami, czy może do płodu się nie odnosi⁸. Nieodpowiednie wydaje się być rozstrzygnięcie prawa do życia płodu w izolacji od matki, między innymi ze względów biologicznych. Komisja w sprawie *X. v Wielka Brytania* z dnia 13 maja 1980 r. stwierdziła, że życie płodu jest nierozzerwalnie związane z życiem matki, przez co nie może być rozpatrywane oddzielnie. Czy daje to jednak matce pełną swobodę dysponowania życiem dziecka?

Odpowiedź na to pytanie wydaje się być oczywista, jeśli chodzi o zagrożenie ciążą życia matki. Czy jednak takie dysponowanie przysługuje matce w sytuacji powstania ciąży na skutek czynu zabronionego. Na to pytanie odpowiedź nie wydaje się już taka prosta. Linia orzecznicza ETPC wydaje się coraz bardziej odbiegać od tego, co podkreśla sędzia De Gaetano, czyli od podstawowego celu Konwencji, jakim jest ochrona życia. Trybunał w Strasburgu w żadnym ze swych orzeczeń nie objął, niestety, ochroną życia nienarodzonego. Znaczącym wydaje się wyrok Trybunału w głośno krytykowanej

⁶ Ibidem, s. 155.

⁷ Ibidem s. 157.

⁸ J. Kondratiewa-Bryzik, *Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2009, s. 128.

sprawie Vo przeciwko Francji z dnia 8 lipca 2004 r., nr skargi 53924/00. W orzeczeniu Trybunał stwierdził, że w wielu regulacjach prawnych dotyczących aborcji „nienarodzone dziecko nie jest uznawane za osobę bezpośrednio chronioną art. 2 Konwencji, a nawet jeśli nienarodzone ma prawo do życia to jest ono implicite ograniczane przez prawa i interesy matki”. Jednakże sędziowie nie wykluczyli, że „w pewnych okolicznościach ochrona może być rozszerzona na dziecko nienarodzone”. Trzeba również podkreślić, że trzech sędziów w swoich opiniach odrębnych wskazało, że zagwarantowane w art. 2 Konwencji prawo do życia przysługuje również dziecku nienarodzonemu.

Zdefiniowanie momentu powstania człowieka jest o tyle ważne, że od niego rozpoczynają się pozytywne oraz negatywne zobowiązania państwa w sferze prawa do życia. Zobowiązanie negatywne można skrótowo opisać jako imperatyw, zakazujący umyślnego pozbawienia życia, wyjąwszy przypadki wykonania wyroku sądowego, skazującego za przestępstwo, za które ustawa taką karę przewiduje oraz w wyniku bezwzględnie koniecznego użycia siły w obronie jakiegokolwiek osoby przed bezprawną przemocą, w celu wykonania zgodnego z prawem zatrzymania lub uniemożliwienia ucieczki osobie pozbawionej wolności zgodnie z prawem oraz w działaniach podjętych zgodnie z prawem w celu stłumienia zamieszek lub powstania. Zobowiązania pozytywne wyrażają się przede wszystkim w zobowiązaniu państwa do zapewnienia skutecznego ustawodawstwa karnego, które przewiduje penalizację wszelkiego rodzaju zamachów na życie, jak również zapewnienie skutecznego funkcjonowania ustawodawstwa przez odpowiednie struktury i mechanizmy. Do zobowiązań pozytywnych państwa należy doliczyć również prewencję, czyli wymóg podjęcia wszelkich rozsądnie koniecznych środków dla zapobiegania przypadkom pozbawienia życia we wszelkich okolicznościach, zarówno z rąk osób prywatnych, jak i funkcjonariuszy państwowych⁹.

Przejdziemy teraz do *sprawy P. i S. przeciwko Polsce*. Pierwsza skarżąca wniosła, że jej prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a w tym przypadku w szczególności życia prywatnego, zostało naruszone przez brak odpowiednich środków prawnych, które umożliwiłyby jej poddać się zabiegowi przerwania ciąży. Skarżąca podnosi ten zarzut, mimo tego, iż ostatecznie umożliwiono jej przerwanie ciąży, co więcej, przy zastosowaniu specjalnych środków, tj. transportu ministerialnym samochodem na koszt podatnika. Należałoby rozważyć, czy pozytywny obowiązek państwa, który przejawiałby się takim zobowiązaniem lekarzy praktykujących w publicznych szpitalach, które odmawiałyby im prawa do korzystania z klauzuli sumienia, nie byłby pogwałceniem art. 9 Konwencji, tj. prawa do wolności myśli, sumienia i religii. Trybunał odrzucił jednak ten argument. Należy jednak podkreślić, że wszelkie środki prawne były skuteczne i państwo spełniło swój pozytywny obowiązek wynikający z rozwiązań prawnych; blokadą okazali się jednak lekarze, których państwo nie może zmusić do przeprowadzenia zabiegu niezgodnego z ich sumieniem.

⁹ T. Jasudowicz, op. cit., s. 239.

Państwo nie naruszyło prawa skarżącej do poszanowania życia prywatnego poprzez uniemożliwienie dostępu do legalnej aborcji, ponieważ ostatecznie została przeprowadzona, zgodnie z Ustawą o planowaniu rodziny, ochrony płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. Przypomnę, że ustawa dopuszcza przerwanie ciąży powstałej na podstawie uzasadnionego podejrzenia, że ciąża zaistniała wskutek czynu zabronionego; okoliczność ta musi być stwierdzona przez prokuratora, ponadto od początku ciąży nie może minąć więcej niż 12 tygodni.

Jest to swoiste kuriozum, ponieważ dopuszcza się pozbawienia życia na podstawie podejrzenia. Porównywanie tej sprawy do *sprawy Tysiãc v Polska* w tym aspekcie jest chybione, ponieważ w tamtej sprawie aborcja nie została ostatecznie przeprowadzona. W rozpatrywanej tutaj sprawie państwo dopuściło do przerywania ciąży zgodnie z ustawą. Należy zauważyć, że organy konwencyjne kilkakrotnie zajmowały się kwestią, czy krajowe przepisy aborcyjne, które zakazują w określonych okolicznościach dokonania aborcji, uderzają w prawa kobiety. Interpretacja art. 8 EKPC dokonana przez organy konwencyjne wskazuje, że życie prywatne powinno być traktowane bardzo szeroko; interpretacja ta uwzględnia nie tylko prawo do życia prywatnego jako zgodne z potrzebami ludzkimi oraz brakiem kontroli ze strony trzeciej, ale również jako prawo do integralności moralnej i fizycznej.

Komisja w *sprawie Brüggeman i Scheuten v RFN* wskazała, że ciąża i jej przerwanie co do zasady stanowi element życia prywatnego. Zaskarżona ustawa zezwalała na przeprowadzenie zabiegu przerywania ciąży po 12 tygodniu wyłącznie wtedy, jeżeli ciąża zagraża życiu lub zdrowiu kobiety, albo gdy zachodzi podejrzenie, że w związku z cechami genetycznymi lub uszkodzeniem płodu urodzone dziecko będzie cierpiało na ciężką i nieuleczalną chorobę. Komisja nie stwierdziła, że przepisy te naruszają prawa do poszanowania życia prywatnego¹⁰.

Biorąc pod uwagę, że prawo do życia zostało umieszczone na początku Konwencji, należy je uznać jako szczególnie wartościowe. D. Korff wskazuje: „Jeżeli ktoś mógłby zostać arbitralnie pozbawiony prawa do życia, to wszystkie inne prawa stałyby się iluzją”¹¹. W myśl art. 2 Konwencji państwa-strony zobowiązały się do ochrony prawa do życia na poziomie ustawy oraz do powstrzymywania się od umyślnego pozbawiania życia¹². Prawo do życia jest źródłem wszelkich innych praw człowieka, przez co stanowi wartość nadrzędną¹³. Prawo do życia ma charakter bezwzględnie obowiązujący, poza dokładnie opisanymi w prawie okolicznościami, które usprawiedliwiałyby jego uchylenie¹⁴. Prawo do życia należy do głównych praw chronionych mię-

¹⁰ J. Kondratiewa-Bryzik, op.cit., s. 156.

¹¹ D. Korff, *The Right to Life. A Guide to the Implementation of Article 2 of European Convention on Human Rights*, Council of Europe, Strasbourg 2006, s. 6.

¹² J. Kondratiewa-Bryzik, op.cit., s. 119.

¹³ A. Szymkowiak, *Podstawowe prawa jednostki i mechanizmy ich ochrony*, Warszawa 1997, s. 167.

¹⁴ G. Michałowska, *Prawa człowieka i ich ochrona*, WSiP, Warszawa 2000, s. 44.

dzynarodowo. Orzecznictwo strasburskie nieustannie zaznacza, że prawo do życia zawarte w Konwencji jest ucieleśnieniem najbardziej fundamentalnej wartości społeczeństw demokratycznych skupionych w Radzie Europy.

Na zakończenie chciałbym przejść do jakże ważnego zdania odrębnego sędziego Vincenta De Gaetano z Malty. Sędzia stoi na stanowisku, że ani art. 8, ani cała Konwencja nie nadaje prawa do aborcji. Maltańczyk uważa, że zasadniczą kwestią w tej sprawie, jak i w szeregu innych, są ramy prawne oraz mechanizmy proceduralne, które w istocie stanowią o tym, w jaki sposób narzucić „prawo” do aborcji zapisane w prawie krajowym, w obliczu bezpośredniego lub ukrytego sprzeciwu ze strony władz publicznych. Sędzia zauważa, że sprawa powinna być rozpatrywana pod kątem art. 6 Konwencji, a przywoływanie art. 8 nie tylko zniekształca prawdziwe znaczenie „życia prywatnego”, ale również jest przejawem ignorancji wobec najbardziej fundamentalnej wartości stanowiącej podstawę Konwencji – wartości życia. Sędzia podkreśla, że nazywanie nienarodzonego dziecka płodem nie zmieni tego, czym jest aborcja i tego, co aborcja za sobą pociąga. Wydaje się oczywiście, że współczesna Europa musi znaleźć rozwiązanie, nawet na poziomie całego regionu, które będzie chronić prawo do życia jeszcze nienarodzonych Europejczyków. Europejski Trybunał Praw Człowieka, jako instytucja stająca na straży przestrzegania praw człowieka w regionie, wydaje się być najlepszym potencjalnym inicjatorem poszukiwania takich rozwiązań.

REFLECTIONS ON THE RIGHT TO LIFE IN RESPECT OF THE JUDGMENT OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS ON THE *P. AND S. V. POLAND*

Keywords: Right to life, abortion on demand, pregnancy

Summary

In the article „Reflections on the right to life in respect of the judgment of the European Court of human rights on the P and S v Poland” I raised issues which was choosen by me regarding to article 2 ECHR. In the first part of the study I presented the content of the decision of the Court.

I introduced the term abortion on demand and I described the conditions of this term. Then I described the history of article 4a of the Act on Family Planning and I reminded the legal basis for the protection of the right to life contained in both the Constitution of Poland and the ECHR.

In the next part of the study I described the criteria for the existence of life after: criterion birth, criterion of capacity for independent existence, neurological criterion, the criterion of implementation and genetic criteria. In the following part of study I cited the relevant article on the right to life in the American Convention on Human Rights. I described the importance of the described problem and I analyzed the content of the decision with an indication of my doubts.

At the end I cited and emphasized the dissenting opinion of Judge Vincent De Gaetano, which is a summary of the conclusions I have reached.